

XVII међународни научни скуп
Српски језик, књижевност, уметност

Књига IV

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

**КЊИЖЕВНО-ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА
ХУМАНО(ПО)ЕТИКА:**

ДОБАР – ЛОШ, ЗАО

пројекат Центра за научноистраживачки рад

Филолошко-уметничког факултета

2022-2023

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2023.

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2023.

XVII међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност*

Књига IV

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

Зборник радова са научног округлог стола ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ одржаног у оквиру XVII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* (Крагујевац/Андрићград, 11–13. новембар 2022) и то као резултат рада на пројекту КЊИЖЕВНО ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА ХУМАНО(ПО)ЕТИКА: ДОБАР – ЛОШ, ЗАО Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета 2022-2023.

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Председник

Мр Зоран Комадина, редовни професор

Потпредседници

Др Милош Ковачевић, редовни професор

Др Драган Бошковић, редовни професор

Чланови

Др Владимир Поломац, ванредни професор

Др Часлав Николић, ванредни професор

Др Бранка Радовић, редовни професор

Др Биљана Мандић, ванредни професор

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор

Др Катарина Мелић, редовни професор

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор,

Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија

Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд

Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, ванредни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет,

Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју,

филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

Издавање овог зборника подржало је

Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

Уредници

Др Марија Лојаница, ванредни професор

(гости-руководилац пројекта)

Др Никола Бубања, редовни професор

(руководилац пројекта)

Др Милош Ковачевић, редовни професор

(руководилац пројекта)

Милица А. КАНДИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

Ана С. ЖИВКОВИЋ²

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

СТЕРИЈИН ПРОГРАМ ПРОТИВ ЗЛА: ЗЛИКОВЦИ, СУЈЕТНИЦИ И ИЗОБРАЖЕНИЦИ У ПЕСНИЧКОЈ ЗБИРЦИ ДАВОРЈЕ³

У овом раду преиспитију се појавности и поимања зла у српском просветитељству, што је од кључног значаја за истраживање слика зла, зловника и изображеница у Стеријиној песничкој збирци *Даворје*. Говорећи о злу, зловницима и сујетницима, Стерија изражава став о човековој променљивости и нестабилности, а живот доживљава као буру на мору. Зло је свеприсутно и прожима све аспекте човековог бића и постојања. Стеријина песничка збирка тематизује људске мане, човекову заблуделост, одсуство разума и присуство страсти, који су главни узрочници свију човекових зала и недаћа. У оквиру песничке збирке запажа се и зло које не захвата само човека као појединца, већ је присутно и у свету, у народу као колективу. Човек се рађа са анђeosком природом и рационалним способностима, али деловањем стихијских и нагонских сила опредељује се за недолично деловање у свету. Безумље и непросвећеност појединца проширују се на целокупни историјски ток, те зато владари и поједини народи изазивају сукобе, ратове и културна опустошења. Зло као такво руши концепцију савршене прошлости и златног доба Србије. Различитим аспектима појавности зла, настојимо да представимо и начине на које зло своје место налази унутар културе и човекове удобности у култури. Циљ истраживања обухвата различите нивое манифестовања зла и модусе разумевања зла у Стеријиним *Даворју*.

Кључне речи: Јован Стерија Поповић, просветитељство, Имануел Кант, Ридигер Зафрански, поезија, зло, зловници, изображеници

1 milica.kandic@filum.kg.ac.rs

2 ana.zivkovic@filum.kg.ac.rs

3 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198). Рад је настао у оквиру националног научног пројекта *Књижевно-лингвистичко-културолошка Хумано(по)етика: Добар-лош, зао*, у оквиру циклуса пројеката *Језик, књижевност, култура данас* Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу, 2022–2023. године.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Феномени добра и зла најчешће се у просветитељству односе на морал и моралну филозофију која је, у великој мери, предодређујућа за оно што би се успоставило као добро или зло чињење унутар друштва и света. Интелектуална слобода доводи се у везу са моралом и моралном слободом, чије функционисање није могуће без друштвених закона, али исто тако човек треба да стави по страни своје жеље и хирове, што би даље проузроковало унутрашњу неминовност као тријумф закона (Касирер 1951: 273). Успоставити себе и сопствено чињење тако да не нашкоди сопству, па и појединцима, велика је тема не само читавог човечанства већ је и својеврсна поетика хуманитета која каузално производи исписивање воље за чињењем добра, као и за чињењем зла, при чему су оба принципа себи самима постали циљ. Имануел Кант и Маркиз де Сад различито су дефинисали принцип моралне слободе, при чему код Канта морална слобода подразумева „апсолутно требање”, док код Сада представља апсолутну негацију и подразумева да слобода допушта урушавање, постојање ничега, што у оба случаја представља тријумф над природом, само на различитим крајевима те скале (уп. Зафрански 2005: 143–144). Свим овим феноменима епоха просвећености дала је одређени оквир и посветила извесну пажњу, посебно када су посреди питања морала. Кант је, као мислилац просвећености, сматрао да је просвећеност пут који човек треба да пређе како би себе успоставио као морално и умно биће без кога свет не би имао никакву сврху (Баста 1974: 8). Поводом морала и добра, Кант је, такође, морао да се осврне и на феномен зла, сматрајући га видом слободе и наглашавајући да човек има подједнаке склоности ка добру, као и ка злу, у чему се, између осталог, састоји и његова слобода да своје тежње усмери више ка једном или другом. Слобода сама по себи јесте сама идеја ума, док је природа везана за појам разума (самим тим и искуства), стога филозофији преостаје да ова двојства и расколе помири зарад слободе практичне филозофије (Цветковић 1996: 159). Зло је, дакле, погрешна употреба дате слободе, делање зарад сопствених циљева, те се уместо обавезности на заједнички живот јавља порив за егоистичним самопотврђивањем (Зафрански 2005: 133). У читавом процесу чињења треба обратити пажњу на феномен спознаје на који указује Касирер, доводећи га у везу са Кантом. Људска спознаја јесте превасходно симболичког карактера и поседује извесно значење – веза реалног и могућег, физичког и апстрактног (Касирер 1978: 80). Значење које се придаје врло је често обликовано спољашњим факторима, пређашње успостављеним нормама. Лајбниц, Томас и Августин афирмисали су раскорак који се јавља између онога што осећамо и онога како разумемо, између искуственог перципирања (о злу и поремећају) и онога што је метафизички објашњено (зло као непостојање, потпуна стварност божанствености бивствовања и последично универзални ред) [прим. прев. М. К.] (в. Кремер, Лацер 2001: 89). Морална филозофија подстиче човека да промишља себе самог, као и

своје поступке, и да их према тим мерилима вреднује. Чињење се прилагођава моралу унутрашњег бића који не мора нужно и у потпуности бити у складу са спољашњим светом, у чему се, између осталог, и огледа човекова слобода да дела упркос овом спознању. Касирер (1978: 21) говори о животу у складу са Јаством, а то може обухватити и живот са сопственим манама и страстима, али и са светом, што су, заправо, различите манифестације овог начела. За Канта човек није само чулно биће, које је подложно законима природе, већ је и „умом обдарено створење које слободом надвисује природни поредак ствари, те се и људска пракса налази у знаку ума и слободе” (Баста 1974:12). Користећи свој ум у јавне и приватне сврхе, човек дела тако да не наштети другим људима и заједници, истовремено поштујући и моралне законе. Јавна употреба човековог ума треба да буде увек слободна, јер осведочава суштину просвећености, док је приватној употреби ума допуштено да буде уско ограничена и подразумева послушност, чињење у складу са грађанским дужностима (Кант 1974: 44). Човек треба да буде у стању да самостално користи сопствени ум, без помоћи и вођства некога другог и, стога, он је далеко од просвећеног доба – живи у добу просвећености (Кант 1974: 47). Због своје склоности да поступа неумерено и неморално постоји и непресушна потреба за поучавањем у чему се и огледа његова несамосталност, незрелост, самим тим и немогућност да стекне моралну слободу која би подразумевала чињење зарад општер добра колективитета.

„Зло постаје естетско искушење за оне који сада, пошто су им додијале сласти обичног, оно надземаљско траже у подземљу” (Зафрански 2005: 145). Оно сада представља нову, естетску димензију која у фокусу свог интересовања нема више врлине и тежњу ка небеским, узвишеним силама и идеалима, већ се усредсређује на приземно, на предмет човкових неиспуњених жеља, порива који се противе моралним начелима и кодексима допустивог и прихватљивог човековог делања. Говорећи о естетској димензији зла, треба скренути пажњу и на ставове просветитељства који су за циљ имали да прикажу слику зла и да осликају његова дејства на људе. С тим у вези, основни је циљ истраживања представљање ликова зловника и изображеника који творе слику зла унутар Стеријиног песништва, а бавећи се човековим жељама, тежњама, страстима, разоткривају се прекорачења умереног и моралног делања. Свака Стеријина песма јесте исписивање једног облика постојања зла, али је истовремено и програм за сузбијање зла, при чему песник дидактичним саветима жели да укаже на могућност повратка путу добра и врлине. Ликови зловника и изображеника јесу честа тема Стеријиних драма у којима је приказано шта се догађа са људима који скрену с пута умерености, просвећености и доброте. Сам поступак Стеријиног приказивања зловника у драмама веома је специфичан јер већ у самом наслову, али и поднаслову, прибегава иронији, при чему весело позорје најчешће није весело, него је песимистично и резигнирано, а ликови својим делањем на сцени такође имају за

циљ да пробуде свест сународника и грађана (Милинчевић 1981: 16). У својој поезији Стерија обрађује типове људи, истичући зло и заблуделост као универзалије против којих се треба борити. У 18. веку и Волтер, баш као и Стерија, користио је сличне поступке и за негативитет налазио потврду у већини сегмената људског живота: у историји, тј. у ратовима, фанатизму, актуелним догађајима, затим је увиђао лицемерје, изопаченост, себичност који су подједнако заступљени у свим деловима света (Вулић 2004: 17). Користећи и споредне, али и главне јунаке чија имена носе извесну симболику, те осликавају аутентичну слику времена, друштвеног морала, запажа се колико сваки чинилац драме доприноси изграђивању одређених слика и ставова моралне филозофије (Милинчевић 1981: 10). Пишући своја дела – романе, драме, поезију, исписивао је и осећао да треба да прикаже симптоматична, зла стања друштва и државе, као и да осветли присуство негативитета у свету који се дубоко укоренио и у стању је да уништи човека.

Стеријино негодовање у песмама које имају елементе сатире иако су прожети дозом хумора ипак су обојени и нотом оптуживања. Негодовање које је исказано исмевањем у складу је са његовим темпераментом, са његовим филозофским, политичким и етичким уверењима, у складу је са сатиричким конвенцијама традиције на коју се ослањао. (Илић 2006: 64)

Даворје је песничка збирка у којој су готово сви облици традиционалне српске поезије заступљени (ода, спомен, плач, даворје, надгровије, балада, разговор, натпис, епиграм), што је чини композиционо јединственом и скупом свих универзалних тема и вредности битних човечанству (Матицки 1993: 140). Стерија је један од ретких песника просветитељства са изузетно развијеном свешћу о постојању зла. Стеријина песничка збирка *Даворје* јесте програм сузбијања зла, најпре се манифестује освешћењем о постојању и спознаји постојања зла, а затим и покушајем одстрањивања и искорењивања свега девијантног и нехуманог.

2. АНТРОПОЗОФСКО ПОИМАЊЕ ЗЛА

Песме *На смрт* и оне у чијем је наслову песник означио једну од човекових страсти и мана својим највећим делом обрађују антропозофску тематику. Ове песме сачињавају велики удео *Даворја* због начина промишљања о човеку, његовим манама, жељама, страстима којима робује, али и представе сујетника и изображеника који одступају од начела умерености. Антички појам *affectus* преузет од Хорација говори колико је страст заслужна за човекову неумереност која води пропасти и уништењу, како љубавна страст тако и она која покреће властодршце и народе, гурајући их у пропаст, ширећи раздор и неслогу међу њима (Флашар 1988: 425). Спокојство, с друге стране, које је *безчувственом* стечено, сугерише могућност да се човек може одвојити од спољашње животне

судбине, што га чини отпорним према светској бури (Флашар 1988: 423). Међутим, у другим песмама присутна је немогућност да се човек отргне од жеље, те је стално усмерен ка спољашњем свету, док унутрашњи свет постаје веома сиромашан и запостављен.

У песми „На смрт једног зликовца” Стерија развија слику зла, наговештавајући да није трајно, већ да је кратког века и тријумфује над његовим кратким веком. С тим у вези, сва злодела која су начињена нестају са зликовцевом смрћу, а на крају живота он бива тај који моли за опрост греха – онај који је мучио сада бива мучен стравичним самртничким мукама.

Шта? тако брзо? Ни три пуна лета
Његове славе не потраја зрак
[...]
Каква страота! Судба судом строга,
Што казни позно, ал' праштат' не зна
Ни да с' причести не даје му рока.
(Стерија Поповић 1993: 29)

Стерија говори о томе како зловнику судбина није наклоњена и да нема могућност покајања и молитве, већ му строга судбина одузима право на то. Сlike патништва непрестано се смењују са онима које указују на учињена злодела, на мучење других људи, и стиче се увид у то како је зликовац као моћник доживео суноврат падом у смрт. Стерија опомиње да се зла дела могу избрисати из живота и памћења људи, али и да је историја једина која дели правду (Павловић 1979: 121). Песник даље слика испразни, лажни живот и пролазну славу зликовца, али се исто тако запитао зашто је вечни живот и спокојство заменио за живот у сујети и злоби. Синтагмом *прашино светска* лирски субјект обраћа се пролазности зликовца, али истовремено и разоткрива свест о томе да је зло присутно свуда, да је светских размера, и упркос том сазнању приметна је радост због упокојења једног злотвора коме се извесно грех неће опростити и након смрти.

Песма „Изображенику” разликује се од других песама антрополошке тематике по томе што се дотиче и историјске тематике, чинећи реминисценције на Бајазита и Пизара, велике освајаче⁴. Историјска слика ова два јунака није дата случајно, већ су они адекватни примери пређашње истакнуте тврдње, зато што експлоатишу континенте које су населили, изабљујући и поробљавајући народ. Такође репрезентује и негативну употребу одреднице изображавање и представља критику примене/ злоупотребе просветитељства. Изображеник јесте несталан, дволичан човек, манипулатор, склон променама како би из сваке ситуације извукао

4 Песма „Изображенику” у наслову има назначену карактеристику човека да себе оформи, уобличи, самим тим и развије своје умне и друге способности (РСКЈ 1967: 424–425). Али, Стерија напомиње да је на човеку да начини избор о томе на који начин ће се уобличити и којим средствима се узвисити.

корист за себе и због своје незајажљивости и грабежљивости његов мир може лако бити пољуљан. Он интересе свога Ја ставља изнад заједнице којој припада, јер га поима као принцип персоналности, док га Ум чини грађанином света [чија је употреба сведена на остварење личних циљева, те самим тим и погрешна] (Зафрански 2005: 98). Самим је тим чињење изображеника зарад њега самог, а не зарад добробити друштва, нације, па и света. Одсуство стида чини да изображеник буде несталан и да створи привид да је зла намера у ствари добра.

Злохудој знадеш намери дати
Најлепши пример и вид;
И данас порећи, што с' јуче реко,
Разлог је, није ти стид.
(Стерија Поповић 1993: 99)

Израженикова је судбина другачија, приказана инверзним сликама, при чему он чини супротно од онога како књиге налажу (смерност, скрушеност, скромност нису нешто чега би се придржавао, већ живи у раскоши, богатству, преобиљу свега). Живи у неспокојству услед страховања да све што је стекао на покварен начин, отимањем и експлоатацијом, може бити одузето због несталности судбине и променљивости среће као другој несталности (наспрам њега самог) с којом није у стању да се суочи јер би се на тај начин разоткрила ништавност његове судбине и њега самог.

Песма „Човек” представља свеобухватност Стеријиног промишљања о антропозофским темама, те је она један од кључних места, центара песничке збирке *Даворје*, јер је, као таква, скуп искустава и мисли о човеку и његовој подложности страстима. Свеобухватност и значај ове песме огледа се у томе што песник прати човеков живот од његовог рођења, где се јављају прве слабости, склоности ка злу и злобности, па и подложности страстима и неумереностима, до зрелог доба, где је он већ одабрао пут добра или зла. Песма јесте предочавање искуства модерног света, при чему дете напушта природу и противи се, иако је његова егзистенција пређашње била предодређена природом, затим лукаво прибавља туђу љубав и снагу, и са неким знацима зла улази у зрело доба, заборављајући на родитељска добра дела и постајући роб сопствене себичности (Иванић 2007: 65). Међутим, како дете одраста, учи да говори и разуме ствари и свет око себе, тако постаје подложније нагонском, страстима, самовољи и на тај начин дете ступа на пут зла. Стерија приказује дететово корачање путем заблуделости, док су родитељи извор његових мука и патњи које песник означава метафором чира (болести која напада утробу као центар живота). Човек јесте нестална, превртљива природа, двојство које истовремено укључује и пут ка добру и пут ка злу; биће вођено жељама, тежњама, страстима. Стерија упозорава на несталност природе и неспокојство зарад кога је спреман све да учини, при чему се заправо увиђа

читава човекова трагика и његове природе, јер често, зарад сопствених циљева, занемарује да се клица зла дубоко запатила у њему, није свестан присуства зла унутар сопства, зато што услед животних бура и страсти он више није у стању да чује *буру злости*.

Тек кад ућути бура, кад волне с' уталожиле шкодне,
И кад следства наши дела искусимо зла:
Трезан се јавља разум са страхом да представи
прошлост.
(Стерија Поповић 1993: 94)

Када зло почне да шкоди човеку, тада се јавља разум, али касно, јер је зло начинило велику штету и једном настањено више се не може искоренити. Такође, треба имати на уму да је разум тај који има задатак да представи противречности и појединачно постојање његових чинилаца, док је задатак ума да их уједини, тако што ће их укинути (Цветковић 1996: 160). Он на путу жеља и тежњи које немају краја велича сујету, гордост, ништавност света, дајући им посве другачији облик тако да постају његови идеали који му помажу да оствари оно што жели, не питајући се о моралности сопственог чињења. Човеково биће јесте непрестано осцилирање, борба добра и зла, смена разума и страсти, стално осећајући подељеност, двојство које га унесрећује. Свест о двојству присутна је и у слици смене добра и зла која има за функцију да представи присуство оба принципа унутар човековог живота. Човекова лукавост и двојност наводе песника да посумња и у науку и у просвету и да поверује у библијску истину да је умножавање знања заправо умножавање зла (Сацак 2007: 256). Говорењем о неминовности сила добра и сила зла, Стерија долази до закључка да је сваки човек подложен пороку и злу због слабашне природе и склоности ка жељама. Но, често у чињењу добра наилазимо на примесе зла, баш као:

што худост чини, неваљалство шара добротом;
Чиста у прсима свест право захтева своје.
Воља, склона на зло, и склоњена воља на добро.
(Стерија Поповић 1993: 97)

Али, упркос говору о смени принципа, Стерија увиђа да истинског, суштинског, чистог добра на земљи више нема, самим тим ни човека као оличења таквог добра и овом сликом изражава суштинску разочараност, неповерење у поправљивост људског рода, већ сумња да би се то икада више и могло догодити. „На основу његовог изричитог песимистичког става рекло би се да у тренутку када пише Даворје Стерија више не верује у могућност позитивног преображаја, не верује да се људи могу дозвати разуму и да се могу владати по принципима разбора и мудрости” (Илић 2006: 65). Стеријина резигнираност, песимизам, део су стоичке филозофије која треба да утврди да је ништавило део достојанства људске

судбине која позива на озбиљност и зрелост (Христић 1966: 602). То је истовремено и кантовски позив да се искорачи из незрелости и укотвљености унутар културе која манипулише појединцима, а такође и позив на буђење свести и корачање ка путу просвећености човековог ума.

Унутар Стеријине песничке збирке *Даворје* антрополошке теме организоване су градацијски тако да чињење у виду крвништва, убиства дође на сам крај лествице злочињења и злобништва. Међутим, за разлику од претходних песама ове тематике, у „Злочинцу” не постоји могућност покајања и искупљења. Такође, изостаје и дидактични тон као савет како се вратити на прави пут, зато што за злобнике Стерија повратак врлини не види, већ само вечне патње, муке, немирну савест, смирај који никада неће доћи. Злочинац је на самртничкој постељи кажњен немогућношћу да ишта учини, управо зато што је својим злочињењем нанео превише зла људима око себе. Он сада само може да ишчекује смрт, док га прогањају сви они којима је тешко наудио, да буде у неспокојству, страху од вечног мрака и звука пакла и паклених мука.

’Свећу, ах свећу! не дајте ме мраку,
Виче очајник чувствујући ад [...]
Сам рођен пород бежи од крвника,
С гроом мерећи зле му жизни пут,
Наказе бежи искривљена лика.
(Стерија Поповић 2002: 31)

Тек када је живот при крају, злочинац се освестио и увидео шта је начинио од себе и сопственог живота, колико је себе изобразио, деформисао сопствени лик и удаљио се од Бога, ужасавајући се лика који је постао оличење његовог чињења. Но, он је чинио и прељубе, вршио насиље над својом и туђом женом, самим тим и насиље над моралним законима и црквом, терајући их насилно у смрт не би ли тако пронашле мир без свог мучитеља, а сада, контрастно, зликовац није спреман да истрпи насиље и презрење људи којима је нашкодио. Мајка се, даље, појављује као опомена на раније васпитање које је он у потпуности заборавио, она је морални закон као и супруга коју је преварио. Злочинца греси изједају и прогоне, али уместо да прихвати неминовност патњи и страдања гневи се због сопствене немоћи зато што је као крвник мислио да ће његова моћ бити увек највећа. Гневећи се због тога, сада је он тај који је осуђен да трпи насиље на сваком плану и да се вечно каје за свако своје спознато недело.

Песма „Тшеславије” говори о човековој тежњи да се узвиси, што је такође људска мана, којом се скреће са пута врлина и умерености. Говорећи о жељама и тежњама да се узвиси, сујетан човек себе ставља у позицију изнад осталих, иако Стерија скреће пажњу да је пут златне средине идеал сваког разумског, просвећеног бића. Овде се може запазити и један од ставова декартовске филозофије, а то је да се у човеку налази огромна воља за моћи, исто тако и да човек самог себе жели начинити

Богом. Просветитељство застрашивањем казнама за учињене грехе више не може помоћи, већ је воља за моћи толика да долази до настраности жељења да се Богом буде (Цветковић 1996: 163).

Грбави пути, што нас воде к вису,
Убави нису.

Стрмом по брегу ко год сеје трудно,
Жетвице збира и слабо и удно;
Усева танке њивама убица
Спира бујица.
(Стерија Поповић 2002: 13)

Слика марљивог човека који вредно сеје, ипак убира плодове, постављена је наспрам човека који сеје зло и никакве плодове не убира, јер они никада нису ни постојали на вредносној скали добра, самим тим не могу ни да трају или постоје. Стерија напомиње да сујетан човек својим уздизањем и лошим делима неће узбрати плодове какве себи и свом чињењу приписује. У наслову је главна тема назначена и она се постепено, градацијски и поредбено гради, а тиче се тврдњи и упозорења од претераних тежњи ка узвишавању, затим као друго упозорење следе бујице и громови, односећи плодове и рушећи куле, док су насупротив томе слике низина, спокоја и скромности (Иванић 2007: 60–61). Слика зидања куле да би се задобила било каква висина наликује слици зидања Вавилонске куле коју су људи градили како би били ближе Богу, само што *шеславије* жели да буде близу сопственим жељама и тежњама, мислећи да се могу реализовати тако што ће се нарушавати и газити туђе. За песника је велика врлина чинити нешто зарад добробити читавог народа, при чему се и увиђа племенитост и хуманост чињења, али то треба радити са мером, иначе таква дела постају повод да се у човеку настане зле силе (Павловић 1979: 129). Алегоријским сликама низине и узвишења као симболима мира и немира, јер узвисити се са собом носи и неспокојство, наспрам човекове скромности која носи мир и спокој. И Стерија је на декартовском путу, жели да реafirмише стоички морал, јер човек најпре треба изменити себе и своје жеље, а не свет око себе (Цветковић 1996: 164). Али, оно што човек не зна јесте да ће подједнако пострадаати и он као и сваки други човек од других зала и страсти, уколико није умом и духом узрастао и тежио ка врлини и идеалу. Једини исправни пут јесте пут смерности, док је пут сујетништва пут беде и неспокојства.

Стерија антрополошким темама осликава читаве профиле људи чија је природа измењена услед њихове подложности прекомерним жељама и страстима. Унутар ове тематике запажа се већа песникова оријентисаност ка Хорацијевим одама, при чему се повлачи извесна паралела, где се у дидактичном тону манифестују ставови који кореспондирају са моралним поучавањима филозофа. Насупрот Хорацијевим одама које певају о

врлини, налази се Стеријин списак злодела, зликоваца, сујетника и изображеника. Стеријини преводи Хорацијевих ода сведоче о томе колики је утицај овог мислиоца на нашег песника, јер су многи мотиви обрађени у одама заправо предмет Стеријиних промишљања о човеку, путу врлине, човекове пролазности, несталности, ништавности његове судбине и смрти у којој сви бивају изједначени. Стерија је све ове мотиве преузео и обрадио на себи својствен начин, прилагодивши га правилима и промишљању класицизма и просветитељства. Хорацијев утицај на Стерију јесте нескривен и прожима подједнако оба дела песничке збирке *Даворје*, али се исто тако огледа и у описима, песничким сликама, као и у изражајним поступцима (у сентенцама и рефлексјама при чему песник често прибегава давању поука, исказивању сопствених погледа на свет, живот, човека, мане и врлине, добро и зло) (Илић 2020: 149). Сагледавањем превода ода увиђамо да је Хорације успоставио читав низ правила и норми понашања и живљења, те се из њих ишчитавају врлине и дидактичне поруке које представљају упуте како остати на путу врлине, скромности и скрушености, што значи држати се умерености и златне средине.

Наслов преведене оде, *Невиноста*, значи: 'не-виност', јер песма говори о одсуству личне кривице и о спокојству које човеку доноси мирна савест. *Штедротиа* је назив оде где Хорације прекорачује разумно уживање у расположивим добрима, и то уз мисао о коначности, о смрти. *Задовољство животиа*, то је ода о потреби да човек буде задовољан малим. (Флашар 1988: 314)

Хорације не говори да пут врлине подразумева лишити се свега овоземалског, већ изнова, својим поступцима, бирати пут врлине и умерености, уживајући у плодовима рада и труда, при чему ће опстати само оно што је добро.

3. ИСТОРИОЗОФСКА ДИМЕНЗИЈА ЗЛА

Историозофске песме дају другачију димензију поимања зла у односу на антропозофске, а именујући оне које је сматрао кривцима за почетак пада и суноврат Србије, Стерија жели да из друге перспективе образложи порекло зла и његово дејство на земљу и људе. Ове песме имају заједничких елемената са антропозофским, при чему се уочава да је Стерија истрајно радио на успостављању програма против зла, користећи се најразноврснијим примерима, како би што боље подучио своје читаоце. Стерија у својим песмама није био пуки песимиста, већ је био мудрац који је видео нужност и пролазност привида (Христић 1966: 593). Исто тако, Христић (1966: 596) напомиње да је промишљао о пролазности људских емоција, али и о томе да се трагична истина налази у праху и ништавности како историје тако и људске судбине.

„Година 1848-а” тематизује слободу и начин на који се она у тим годи-

нама поима. Песма представља Стеријина лична искуства и расположења изазваним догађајима напуштања Београда и околности у Вршцу током револуције 1848. године (Флашар 1988: 312). Стерија је ликове саможивих властодржаца начинио према стварним личностима из четрдесетих година заслепљеним и глувим за рањену земљу која тражи помоћ свог народа (Поповић 1965: 298). Варијацијама античког и савременог, тренутно актуелног историјског тренутка, Стерија се запитао где је у класицистичком смислу слобода, јер је она као таква идеал народа и човечанства уопште и подразумева чињење у складу са нормама, и са собом самим, али тако да не озледи друге људе. Ова песма представља једно од бројних подударана Стерије са Лукрецијем, посебно у приказу римских старина, али и грађанским немирима и ратовима, као и по бројним моралистичким схватањима човека, његове судбине и судбине народа (Флашар 1988: 454–455). Слобода са новим, себичним размерама проузрокује само патњу, страдања и несреће људи који страхују за своје биће и одржање духа и духовности, што се услед себичних намера моћника ставља у страну. Као неко ко је желео да пружи свеобухватну слику човекових страдања и грешака које је човечанство начинило, Стерија даје примере из античке и римске историје, али и из средњег века као што је Бој на Косову. Такође је присутан пример Бонапартине борбе за слободу француског народа, а овим примерима жели да укаже на бројне разлоге себичне људске природе који су племениту жељу за слободом претворили у нешто што је далеко од слободе. Значајан је и приказ побуне као заблуде века и објава истине да се иза слободе крију злочиначко проливање невине крви и изрази резигнираности према човеку (Поповић 1965: 302). Песма јесте одраз Стеријиног унутрашњег сукоба са спољашњим немирима и догађајима политичких злочина узрокованих побунама – сукоба либералних и демократских тежњи, при чему су се његове племените просветитељске намере сударале са идеолошком саможивошћу (Поповић 1965: 297). Стерија се такође запитао над тиме да ли је човек у стању да спозна појам слободе у свом изворном облику као ону која је ослобођена наноса личног интереса и користи. Као симптоме изображавања и изопачавања света Стерија наводи глупост и себичност, али се овом низу придодају и ласкавост речи и обећања која прикривају стварност и пропагирају лажне вредности и идеале, смештајући их на место правих. Историозофске песме, попут ове, освешћују постојање зла и изобличености идеала и поучавају како се треба борити против ових пошаста које гурају свет у пропаст. Посебно је важна и слика којом песник жели да поучи дете узалудности ратовања за слободу која је ништа друго до пролазност себичних идеала појединаца за шта други људи гину, траће своје животе заслепљени лажношћу која је смрт за појединца који верује у исправност онога за шта се залаже.

Ал' заблуђена страст на природу устаје саму,
Газећ' закона строј тражи слободу створит'.
Отима туђе без милости, домови пали и руши,
Пљачком и ропством сади једнакости цвет.
(Стерија Поповић 1993: 33)

Под изговором да се чини за народ и народност допуштена су свакаква зла која се крију под маском општег народног добра, што заправо разоткрива и указује својим порукама народу да се на ове ласкаве речи не полакоми. Али славољубље, жеље и страсти чине да човек скрене с правог пута, да погази природне и божанске законе, отимати туђе и рушити другоме дом зарад слободе и једнакости јесте само трагичан чин нипошто оправдан и недопустив да му се било ко приклони, па макар то било учињено и насилним путем. Страстољубивост изазива бројне расколе и недаће по свету и на тај начин жели да засити своје празнољубље под изговором пуноће и оправданости таквог чињења. Резигнираним тоном Стерија се обраћа слободи коју су људске страсти изобразиле, такође се скреће пажња на правдољубивост, обнављање заједништва у коме ће свако допринети свеопштем добру и наглашава да су слобода и народност врлине неопходне за издизање човечанства из света зла.

Песма „Деспот Ђурађ Бранковић I” јесте репрезентација човекове жеље за влашћу, властољубље владара који пошто-пото жели да дође до свог престола, иако са свешћу да се Србија као краљевина, царевина, а сада деспотовина гаси полако али неминовно. Показује колико је властољубље присутно и заслепљујуће у тој мери да свест о пропасти државе ни не постоји, јер је жеља да се буде на трону толико велика да постаје ирелевантно има ли се чиме владати и да ли је престо који се наслеђује увелико упрљан и обешчашћен крвљу и сукобима припадника лозе Немањића. „Властити интереси, егоизам, воља за самопотврђивањем, морају да буду узети у обзир при свакој конструкцији неког бољег стања” (Зафрански 2005: 95). Међутим, уколико се овако нешто не разматра због човекове заслепљености, нема изгледа за икакво побољшање и измену пређашњег стања, те не чуди Стеријин резигнирани тон јер је изгубио веру у то да би се човек могао променити, управо зато што је увидео монопол силе унутар државе о коме је говорио Кант. Суноврат Ђурђа Бранковића јесте и у томе што његову жељу за влашћу одузима османско царство које заповеда деспотовину, мучи и експлоатише народ, док се он скрива од свега тога. Стерија се пита чему сјај и слава, властодрштво, уколико је проклето у тој мери да га други преотима и користи. Поробљавање Србије јесте казна за сва учињена недела, за нечасне доласке на престо и преотимање престола, братоубиство, оцеубиство, насиље и неправедно проливену крв због гордости, славољубља и властољубља. Све наведено допринело је заслепљењу и учинило да људи покажу своју зверску страну зарад личне користи и доласка на власт.

Само владања страст кадра је бољу стрти.
Нек' је престол читав, и ту ће прегорети жртву,
Та и сам је својим сродником одузо вид,
Тако са грозом крије обесвећена природа лице
Кад узбуњена страст поткопа разуму моћ.
(Стерија Поповић 1993: 51)

Историозофске песме тематизују појмове страст–чувство и страст–раздор, али и мотив непостојаности и пролазности који све песме чине повезаним тако да граде један ланац, дајући образложења из различитих аспеката живота, укључујући и Стеријине преводе Хорацијевих ода (Флашар 1988: 418–419). Жеља за владањем у потпуности је овладала деспотивим бићем и тек на крају, када спозна ништавност живота, пропадљивост тела и пролазност свега овоземаљског следи отржењење, разум преовладава, те спознаја и жеља за окајањем злодела долазе као самртнички ропак пред неминовношћу судбине, али ни савест не даје жељно ишчекивано спокојство. Трулежност тела истакнута је мотивом црва који једу лешеве, а онда се и они претварају у прах, као и све стечено на земљи. Стерија овај мотив уприсутњује и повезује са сликама смрти и узалудности чињења злодела јер црв подједнако гризе све људе, с тим што иза добрих људи остају дела непролазне природе које време не може нагрести, док злодела бивају памћена кратког века као опомена, а потом заборављена и замењена другим злом и претворена у *ништина*. Сви пређашњи мотиви прожимају песничку збирку *Даворје* чиме се даје целокупан увид у живот и човеково постојање, отварајући битне, егзистенцијалне теме, као и питање добра и зла између кога се увек осцилира.

„Српски народ и његова судбина” јесте алегоријска слика страдања српског народа као казне за потпадање под власт славољубља и претераног уздизања. У дијалогу Србије (која заступа свој народ) и строге Судбине Стерија жели да искроји причу о пропасти српског народа због властољубља и похлепе властодржаца. Песник не оклева да када год је у прилици проговори о Грчкој и Риму као примерима слика пропасти и зала која су се дешавала, саопштавајући резигнираним тоном да људи од историјских дешавања ништа нису научили и да се људски род све више суновраћује у пропаст. Србији је Судбина дала да напредује и да у средњем веку буде једна од највећих земаља, али је она свој суноврат започела тиме што се превише узвисила, а њени се заслепљени владари сукобљавају и тако земља од рајског врта постаје земља сагрешења, таме, неспокоја. Песма обнавља барокне мотиве који су у Орфелиновој поезији заступљени (расејавање, одрођивање) и повезује их са својим саветима за обнову и опстанак, а то је учити се на сопственим грешкама и храброст здружити с мудрошћу (Иванић 2007: 66). Историјска слика зла овде задобија другачије размере, јер се често реминисцира на зло у другим земљама што сведочи о свеprisутству зла на свету и његовој немогућности да се искорени. Зло је, као и апсолутно добро, такође овом свету својствено, и

као такво, оно је изнад наше моћи да на њега утичемо (Вулић 2004: 17). Стерија градацијски ниже слике све већег безумља да би кулминацију видео у доласку турске војске и српском заробљеништву, а слике сукоба владара и њихова злодела рефлектују се и на чињење народа, те однос владара према својој породици постаје слика државе, самим тим и њеног народа. Нижући градацијски слике прогона, безумље, сцене вађења очију, убиство и смрти синова, смрти цара од руку слуге Стерија указује на свеопшту заблуделост које се чак и сама природа грози. Слика Турака као освајача јесте ту да прикаже једну од пошаста које су задесиле Србију, али и њиховог судију који их за недела кажњава. Тако су Турци изједначени са Србима јер су они уништавали, десакрализовали цркве, поробљавали и покрштавали народ, вршећи насиље над њим, док су Срби сами уништавали себе и своје сународнике безумљем, самовољом, безобзирношћу. Као највећу крајност суноврата и пропасти:

Србин пружа ропству врат,
Воли служит' и Турчину,
Него да му влада брат.
(Стерија Поповић 1993: 59)

Алегоријска слика мајке Србије као рањене, уплакане, упрљане оличава све оно што је доживела од свог, српског народа, као и под турским ропством. Од некадашње слике Србије као светле, златне, плодне, слободне, напредне државе, сада је дошла до руба постојања молећи Судбину да се смилује над њом, јер постајући мрачна, непрозирна, опустошена, тужна, поробљена оплакује своје грехе и моли за опрост, али истовремено мора да трпи подсмех, придики и критике за учињена недела. Стерија овом сликом приказује како пострадавају сви они које је зло заслепило, укључујући и њихове потомке који ту кривицу наслеђују. Србија на крају песме добија од Судбине нову прилику да покаже да је из својих сагрешења научила нешто и указује јој да:

Неслога и наглост јест
Живаљ српског рода,
Ове страсти најпреча
Несреће су згода

и саветује:

„Нека слуша с разбором
Што му разум вели,
[...]
Храброст јесте лепа ствар,
Ал' је јача мудрост,
Нити може задуго
Царевати лудост. (Стерија Поповић 1993: 65–66)

Овакав закључак јесте у складу са Декартовом филозофијом која посведочава да је смисао постојања модерног практичног ума у владавини над сопственом природом којом треба ми као појединци да овладамо и управљамо (Цветковић 1996: 168).

О променљивости судбине, несталности и пролазности среће говори се даље у песми „Даворје на пољу Косову”. Она представља један од примера унутрашњег раздора Србије кроз историју који је допринео суноврату и проузроковао да држава саму себе претвори у прах. Судбина која руши престоле заправо је амблематска слика точка среће – несталности Фортуне, а уједно и приказ човековог немира и страстима растрзаног живота (Флашар 1988: 505). Паралелно са несталношћу и неумољивошћу судбине и среће јавља се слика природе као уређеног стања и константе – обнавља се, насупрот човечанству које је осуђено на неповратни нестанак у смрти, као и губитак моћи без могућности да икада буде повраћена (Флашар 1988: 526). Тематизујући доба Немањића, Стерија прати како паралелно са развојем лозе тече и развијање и укоренивање зла у виду неслоге као њеног главног означитеља, што ову песму умрежава са претходном која је такође узрок свију зала видела у неслози, властољубљу и убиствима зарад престола.

Бесна пуста неслого,
Кхери адске змије,
Гди би знала живити
Да Србина није.
Чедо страсти несрећо,
Брза у слепоћи,
Кад Србина нестане
Ком ћеш онда поћи?
(Стерија Поповић 1993: 86)

Неслога јесте један од покретача да се друга зла намноже и да се пређашње споменути суноврат државе и догоди, што даље проузрокује губитак Косова у Косовској бици, самим тим и губитак српства као идентитетског центра државе. Манифестација неслоге, како Стерија запажа, присутна је од почетка владарске лозе Немањића, с тим што се она вековима продубљује да би ескалирала у тренутку када моћно царство спада на деспотовину недовољно јаку да себе и народ заштити од налета непријатеља који пред собом све отимају, пустоше и уништавају. Превише уздизања, властољубље, себичност јесу хибрис који је заслужан за пропаст историјске судбине Српства, а присутна је и у песми „Српски народ и његова судбина” (Флашар 1988: 512). Турска војска јесте зло које вреба као и казна Србима, међутим, зло није присутно само на спољашњем, већ и на унутрашњем плану при чему су Срби сами себе изнутра уништавали.

О сујете и сујетства
И несталне игре света,
Брза су нам кратка лета,
Јошт је брже коло среће
Шта косовску оплакујеш
Петстолетну грозну штету?
Беда влада свуд на свету,
И удар је судбе близу.
(Стерија Поповић 1993: 90)

Песма градацијски ниже грехе и последице проузрокованих човековим чињењем: сујета и сујетство, несталност света, човеков кратак век, убрзање кола среће, свеопшта беда људског постојања увећана властољубљем и среброљубљем, а као крајња тачка јесте скори удар судбине (Флашар 1988: 506). Беда онеспокојава људе, не дозвољава им да се ичему трајно радују без бојазни да ће то нестати. Оно што би пружишло спокојство јесте смрт као ослобођење свих патњи, брига и пошести на земљи, па је и *нишџа* ипак некакав залог спокојства и трајног мира наспрам буре живота.

Песма „Турци” сагледава Османско царство као пошаст целе Европе, али истовремено отвара и тему пропасти читавог људства које је нагризено злом, бедом и гресима, то је Стеријина полемика са Европом и западним светом. Песник је овде речити критичар цивилизације као процеса човековог одвајања од природе и природности, науке – просвете као употребе знања лишеног хуманости, морала и мудрости коришћених зарад личних циљева, затим и европоцентризма који моралне норме и модерност преобраћа и удаљава од добрих и честитих намера, самим тим и од просвећености (Иванић 2007: 57). Напад на Запад представљен је посредством слутњи беде, што даље подсећа на пропаст Србије од Османског царства и наде за ослобођењем од ропства. Србија је због своје нагле природе склоне непромишљености и славољубљу пострадала и самој себи разрушила дом, раздор је био настањен дубоко у дому самом. Стерија се запитао поводом човекове немогућности да промени нешто по питању зла, а затим и преиспитује да ли је човеково срце извор и дом зла, и шта човека приморава да у кризним ситуацијама у животу буде приклоњен злу а не добру (Илић 2020: 157). „Елементарни односи непријатељства („природно стање”) између држава – другачије него између индивидуа – не могу бити превазиђени. Али можда у фактичком постоје тенденције које такорећи безумно-умно испадају на стање мира?” (Зафрански 2005: 96–97) Али, од плана појединачног, Стерија осликава и пропаст других земаља где се зло раширило попут пожара и захватило све, а пошто ватра нема свог господара, она се шири, проузрокујући још веће патње и беду људству. Пред Османским царством Европа не зазире, већ представљају рефлексију једно другог, јер и она чини такође зла, још и већа или бар подједнака.

Турчин што товари, Шпанац обилно враћа.
 Радине Мавре што гони, отима децу, плени имање,
 Над живим огњем живе кукавне пече.
 Земља слаби, вештине беже, човечанство унива,
 Страстју заслепљен ал' ум нагли у гнусу напред.
 (Стерија Поповић 2002: 26)

И Европа је спремна на зверства, освајања, отимања људи и деце, пљачкања, рушења и паљења градова. Шпанци су поробљавали и користили Маваре, а Пизаро је чинио иста злодела као и Колумбо, искоришћавајући Перуанце и Мексиканце, и сви су они патили од исте болести – грабежљивости за златом; жудња за златом један је од главних узрока злочина који се тако брзо множе у Европи. Стерија истиче и негативне стране просвете, тј. просвећености човекове која се може употребити и у служби насилника, те одступа од своје првобитне намене – да служи добру, користи, поучавању и узвишавању човековог ума (Павловић 1979: 125).

Злотворству свакојем срце је извор и дом.
 Где задовољство бежи, где покреће страсти
 лакомство,
 Ил' бес раскош ходи, близу је порок и зло.
 Серце созижди чисто, и дух прав в утроби, творче.
 Пашће коварство, и дух грабежа, раздор и бој.
 (Стерија Поповић 2002: 28)

Песма обзнањује човекову зверску природу и упитана је над могућношћу повратка првобитног доба невиности и безлобивости, благостања, безбрижности, али говори и о томе да је извориште свих зала немогуће пронаћи у спољашњем свету. Извориште зла треба тражити у срцу људи јер је оно дом сваке жеље коју покрећу страсти и лакомисленост. Способност надјачавања зла државе и друштва може се издићи само помоћу *просвећености*, тако што се просвећеношћу, бистрином ума продире у извориште заблуделости (Касирер 1951: 267). Међутим, уколико срце остане чисто, лукавости, грабежљивости, раздору и ратовању нема места, чему нас поучава завршетак Стеријине песме.

Ликови зликоваца, сујетника и изобразеника унутар историозофске димензије разоткривају зло и његову свеprisутност у свету и друштву, где се, за разлику од антропозофских тема ови ликови потцртавају, а њихове карактеристике исписују и испољавају кроз злочинења у историји. Историозофске теме разоткривају како све човекове мане могу допринети пропасти државе, па и читавог човечанства, као и то да је механизам зла свеобухватан, да прожима све аспекте живота и друштва. Дубоко укорено, зло све више утиче на пад човековог духа и клонулост бића, те се уочава и већа фреквентност резигнираности и песимистичног осећања, без вере да се биће може издићи изнад својих жеља и вратити се у првобитно, хармонично или просвећено стање.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Стеријина песничка збирка *Даворје* представља систематичну, суштинску борбу против зла, сујетника, зловника и изображеника као својеврсних одступања од кантовске златне средине и кретања ка неумерености, чиме се пређашња хармонија нарушава. Осликавањем и именовањем песама према различитим манифестацијама зла указано је да песник има развијену свест о њеној дубокој укорееености, али и о човековој природи која своју слободу користи у сопствену корист, а не у сврхе моралног, исправног учења и колективитета. Стеријин човек јесте модеран, својим делањем жели да искорачи из кантовске угодности унутар културе, али то чини на погрешан начин и није спреман да поднесе последице свог злочинења. Антропозофске и историозофске теме чине две перспективе приказивања зла и његове појавности. Антропозофске теме поседују и филозофску димензију, разматрајући шта је то што човека нагони да изабере пут зла онда када бура живота озбиљно угрози његову егзистенцију. Историозофске, с друге стране, предочавају светске размере зла и приказују како зликовци, зловници и изображеници постоје свуда, а да је механизам зла универзална човекова тежња да се узвиси, да поседује власт, макар то значило угрозити жива бића, наносећи им патње, беду и страдање. На основу ексцерпираних и анализираних грађе изводи се закључак да је Стеријин програм против зла дубоко уткан у песничку збирку, али да исто тако постоји и жеља да се човек отргне од пута зла. Стерија разноврсним примерима скреће пажњу на механизам зла, с једне, и механизам добра, с друге стране, који се непрестано смењују попут точка среће. Песник на тај начин жели да обзнани и проговори о злу како би човек могао да га спозна и да се против њега активно бори, и добру, које је увек ту, али га човек својим злочинењем мимоилази и једино га се сети у тешким, страдалничким и самртничким мукама. Универзални принципи добра и зла тако говоре о својој свеprisутности у свету, али и у појединцу, где само од појединца зависи на какав ће га пут нанети животна бура. Сходно томе, закључује се да човек својим чињењем, умереношћу и строгим надзором сопствених жеља може утицати на то да зло унутар себе умањи, што не може бити случај и са свеprisутним и дубоко укореееним злом у свету, чак и када првобитно има просветитељску функцију.

ИЗВОРИ

- Поповић 1993: Ј. Стерија Поповић, *Даворје*, Вршац: Књижевна општина Вршац.
Поповић 2002: Ј. Стерија Поповић, *Даворје књижа друга*, Вршац: Књижевна општина Вршац.

ЛИТЕРАТУРА

- Баста 1974: Д. Баста, Кант као политички мислилац – Увод у Кантове политичке списе –, у: *Ум и слобода: списи из филозофије, права и државе*, избор, редакција превода и предговор Данило Баста, Београд: Идеје, стр. 5–25.
- Вулић 2004: А. Вулић, Проблем зла у Волтеровом *Кандиду*, *Раика: часопис за књижевност, уметност, науку и културу*, год. 34, бр. 40/41, Рашка, 16–17.
- Зафрански 2005: Р. Зафрански, *Зло или драма слободе*, Београд: Службени лист СЦГ.
- Иванић 2007: Д. Иванић, *Огледи о Стерији*, Београд: Друштво за српски језик.
- Илић 2006: С. Илић, Моралистичке теме у поезији Јована Стерије Поповића, *Траж: часопис за књижевност, уметност и културу*, год. 2, књ. 2, св. 7, Врбас, 60–67.
- Илић 2020: С. Илић, „Моралистичке идеје Јована Стерије Поповића”, у: (уред.) Марко Недић, Милош Петровић, *Прожимање филозофских и књижевних идеја: тридесет година од оснивања Крушевачке филозофско-књижевне школе: излагања на 30. заседању Крушевачке филозофско-књижевне школе*, Крушевац: Град Крушевац, Културни центар, Крушевачка филозофско-књижевна школа, 142–167.
- Кант 1974: И. Кант, Одговор на питање: Шта је просвећеност?, у: *Ум и слобода: списи из филозофије, права и државе*, избор, редакција превода и предговор Данило Баста, Београд: Идеје, 41–48.
- Cassirer 1951: E. Cassirer, *The philosophy of the Enlightenment*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Касирер 1978: Е. Касирер, *Оглед о човјеку: увод у филозофију људске културе*, Загреб: Напријед.
- Kremer, Lecer 2001: E. J. Kremer, M. J. Latzer, *The Problem of Evil in Early Modern Philosophy*, Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Матицки 1993: М. Матицки, Поговор: НОВО ДАВОРЈЕ Јована Стерије Поповића, у: (прир.) Миодраг Матицки, *Даворје*, Вршац: Књижевна општина Вршац, 123–153.
- Милинчевић 1981: В. Милинчевић, Стеријина присутност данас – 175 година од рођења Јована Стерије Поповића, у: (уред.) Васо Милинчевић, *Стерија и књижа: Поводом 175. годишњице рођења Јована Стерије Поповића*, Београд: Народна библиотека Србије, 5–19.
- Павловић 1979: М. Павловић, *Нишњиштели и свадбари: Јефимија, Канџакузин, Његош, Стерија, Змај, Станковић, Пандуровић, Матић*, Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Поповић 1965: М. Поповић, Медитативна лирика Ј. Ст. Поповића, у: (уред.) Војислав Ђурић, *Јован Стерија Поповић*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 293–305.
- Речник српскохрватскога књижевног језика 1967, књижа друга (ж–к)*, (ур.) М. Стевановић, С. Марковић, С. Матић, М. Пешикан, Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска.

- Саџак 2007: М. Саџак, Поетика укрштања и крстолике пјесме Јована Стерије Поповића, у: (уред.) Љубомир Симовић, *Јован Стерија Поповић: 1806–1856–2006: примљено на I скупу Одељења језика и књижевности од 23. I 2007. године, на основу referata akademika Predraga Palavestre i Ljubomira Simovića*, Научни скупови књ. CXVII, Одељење језика и књижевности књ. 17, Београд: САНУ, 251–267.
- Флашар 1988: М. Флашар, *Студије о Стерији*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Христић 1966: Ј. Христић, Песник Стерија, у: (прир.) Милорад Павић, (уред.) Јован Христић, *Од барока до класицизма*, Београд: Нолит, 580–602.
- Цветковић 1996: В. Н. Цветковић, Декартова морална филозофија: (о антиномијама етике здравог разума), *Теорија: часопис Филозофског друштва Србије*, год. 39, бр. 4, Београд, 155–171.

STERIJA'S AGENDA AGAINST EVIL: VICIOUS, VAINGLORIOUS AND ENLIGHTENED CHARACTERS IN THE DAVORJE POEM COLLECTION

The paper discusses the phenomena and concepts of evil in the Serbian Enlightenment, which is crucial for studying the images of evil, villains and the enlightened in Sterija's poem collection *Davorje*. Depicting evil, vicious and vainglorious people, Sterija expresses his view on man's changeable and unstable nature and perceives life as a storm at sea. Evil is omnipresent and permeates all aspects of human being and existence. Sterija's poem collection thematizes human flaws, delusion, absence of reason, and presence of passion, which are the leading causes of all man's evils and misfortunes. Within the scope of the collection, one can also notice the evil that affects not only man as an individual but also the world and the people as a collective. Man is born with an angelic nature and rational abilities but, affected by the action of raging and instinctive forces, chooses to act iniquitously. Individual folly and unenlightenment extend throughout the course of history, hence the rulers and individual nations causing conflicts, wars, and cultural devastation. Evil, as such, destroys the concept of the perfect past and the golden age of Serbia. Using different aspects of the manifestation of evil, the paper strives to portray the ways in which evil finds its place within culture and human comfort in culture. The research goal covers different levels of the manifestation of evil and modes of understanding evil in Sterija's *Davorje*.

Keywords: Jovan Sterija Popović, enlightenment, Immanuel Kant, Rüdiger Safranski, poetry, evil, vicious, enlightened

Milica A. Kandić
Ana S. Živković

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

ЗЛОБНИЦИ, ЗЛИКОВЦИ, ЧУДОВИШТА, ПСИХОПАТЕ

Зборник радова са научног округлог стола одржаног у оквиру
XVII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*,
и то као резултат рада на пројекту КЊИЖЕВНО ЛИНГВИСТИЧКО-
КУЛТУРОЛОШКА ХУМАНО(ПО)ЕТИКА: ДОБАР – ЛОШ, ЗАО
Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета
2022-2023.

Уредници

Др Марија Лојаница, ванредни професор
(гост-руководилац пројекта)

Др Никола Бубања, редовни професор
(руководилац пројекта)

Др Милош Ковачевић, редовни професор
(руководилац пројекта)

Лектура и коректура текстова на српском
Ђорђе Ђурђевић

Лектура и коректура текстова на енглеском
Милица Баџић

За издавача

мр Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Ивана Тодоровић

Штампа
Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

Тираж
150

ISBN 978-86-80596-28-0
ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82.0(082)
82.09(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (17 ; 2022 ;
Крагујевац, Вишеград)

Књижевно-лингвистичко-културолошка хумано(по)етика: добар – лош, зао : пројекат
Центра за научноистраживачки рад
Филолошко-уметничког факултета 2022-2023. Књ. 4, Злобници, зликовци, чудовишта,
психопате / XVII међународни научни
скуп Српски језик, књижевност, уметност (Крагујевац/Андрићград, 11–13. новембар
2022.) ; [уредници Марија Лојаница,
Никола Бубања, Милош Ковачевић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2023
(Крагујевац : Филолошко-уметнички
факултет). - 590 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 5-7: Предговор / уредници. - Напомене и библиографске референце уз
радове. - Библиографија уз сваки рад.
- Summaries.

ISBN 978-86-80596-28-0
ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

а) Књижевност -- Мотиви -- Зло -- Зборници б) Књижевност -- Ликови -- Зликовци --
Зборници в) Компаративна књижевност
-- Зборници

COBISS.SR-ID 114652937
